

Andrzej Makowski CSsR

ORCID: 0000-0003-2647-3124

WSD Redemptorystów – Tuchów

Głoszenie homilii obrzędowych w duszpasterskiej posłudze Kościoła

Słowa kluczowe: homilia, liturgia, sakrament, homilie obrzędowe

Keywords: homily, liturgy, sacrament, ritual homilies

Jedną z misji Kościoła jest głoszenie słowa Bożego całemu światu. Pierwszym przepowiadającym jest zawsze Bóg, który wypowiada swoje odwieczne Słowo – Jezusa Chrystusa. W przepowiadaniu Trójjedynego Boga uczestniczy cały Kościół jako drugorzędny podmiot. Natomiast biskupi, prezbiterzy i diakoni nie są podmiotami przepowiadania samoistnie i samodzielnie, lecz w ścisłej łączności z Chrystusem i Kościołem¹. Przepowiadający kaznodzieja (homilista) nadaje usłyszанemu słowu Boga konkretny wyraz będący nośnikiem objawienia i zbawienia². Jeżeli to, co przepowiada, nie jest głoszone integralnie z prawdą objawioną, to Kościół nie może czynić siebie odpowiedzialnym za nieudolność człowieka i akceptować to słowo jako słowo Boże. Wszystko inne, a więc forma i przekaz, jest drugorzędne. Kościół jest wspólnotą kerygmatyczną, która głosi słowo i dzieła Boga w historii zbawienia, a szczególnie dzieła dokonane w Jezusie Chrystusie. Wspólnota ta dzięki tchnieniu mocy Ducha Świętego jest punktem spotkania się z Bogiem wszędzie, gdzie słowo jest głoszone i przyjęte w wierze³. Chrześcijaństwo jako takie od samego początku jest nacechowane bliskim pokrewieństwem z rzeczywistością sło-

¹ A. Lewek, *Podstawy teologiczne posłannictwa kaznodziei*, w: *Sługa słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1997, s. 16.

² Tenże, *Współczesna odnowa kaznodziejstwa*, t. 2, Warszawa 1980, s. 25.

³ A. Dulles, *Models of the Church*, New York 2002, s. 69.

wa. Samo przekazywanie Objawienia zasadniczo można traktować tylko jako wydarzenie słowa, nawet wówczas, gdy Boskie słowo wkracza do ludzkiego języka i w związku z tym przybiera różne postacie, począwszy od wypowiedzi proroków aż po nauczanie kaznodziejów w Kościele. Zmienia się tylko kształt i zewnętrzna forma, natomiast jego treść i działanie nadal mają moc i wymiar Boży⁴. W niniejszym artykule ukazana zostanie specyfika głoszenia homilii obrzędowych. Naświetlone zostanie, czym jest przepowiadanie słowa Bożego w kontekście celebracji sakramentów. Następnie podamy cechy, jakimi powinna się odznaczać współczesna homilia obrzędowa. To z kolei zaprowadzi nas do analizy rodzaju oraz kompozycji takiego tekstu.

1. Typy przepowiadania słowa Bożego

Typ pozwala ukazać specyfikę jakiejś rzeczywistości, wyróżniając się określonym stylem, kształtem, zawartością i jakością. Jeśli chodzi o przepowiadanie słowa Bożego, różne jego typy pojawiają się już w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Z uwagi na formę można wyróżnić przepowiadanie kerygmatyczne, didaskalia, przepowiadanie parakletyczne, polemiczne, parenetyczne i panegiryczne. Ze względu na zawartość, czyli aspekt materialny, można mówić o przepowiadaniu egzegetycznym i tematycznym. Literatura homiletyczna zwraca również uwagę na inne typy przepowiadania słowa Bożego, które ujawniają się w zależności od przyjętego kryterium. Gdy jest nim treść, można mówić o takich typach, jak przepowiadanie biblijne, dogmatyczne (teologiczne), historyczne i katechetyczne, mistagogiczne i liturgiczne. Przyjmując za kryterium grupę adresatów, a w szczególności ich wiek, wyróżnia się przepowiadanie do dorosłych oraz skierowane do dzieci czy młodzieży. W zależności od źródła można wyróżnić przepowiadanie inspirowane Starym lub Nowym Testamentem. Okoliczności głoszenia słowa Bożego pozwalają odróżnić przepowiadanie liturgiczne od pozaliturgicznego, a stopień przygotowania mówcy – przepowiadanie spontaniczne od ściśle przemyślanego. Natomiast jeśli chodzi o cel, uwzględniający sytuację, w jakiej znajdują się słuchacze, wyróżniamy niezależnie od Kościoła (katolicy, prawosławni, protestanci) przepowiadanie: kerygmatyczne, apologetyczne, etyczne, profetyczne, liturgiczne, mistagogiczne, terapeutyczne, synkatabatyczne, testimonialne oraz polityczne⁵.

⁴ L. Szeffczyk, *Pismo Święte Słowem Boga*, tłum. L. Balter, „Communitio” 125 (2001), nr 5, s. 49.

⁵ R. Hajduk, *Współczesne typy przepowiadania słowa Bożego*, Olsztyn 2019, s. 10–11.

W obrębie homiletyki szczegółowej omawiane są różne rodzaje kazań, które dzieli się ze względu na ich formę, związek z liturgią roku kościelnego i celebracją sakramentów, rodzaj słuchaczy, głoszoną treść, seryjność. Homiletyka szczegółowa klasyfikuje jednostki głoszonego słowa Bożego (przepowiadania). Klasyfikacja ta w literaturze przedmiotu nie jest jednolita. Różne są także stosowne kryteria podziału. Najogólniej sprowadza się je do następujących:

- a) ze względu na związek z liturgią – homilia (mszalna, chrzcielna, ślubna) i kazanie tematyczne (konferencja) wygłaszane poza liturgią;
- b) ze względu na adresatów (dzieci, dorośli, kobiety, mężczyźni, studenci, nauczyciele, służba zdrowia...);
- c) ze względu na okoliczności (prymicje, jubileusz, odpust, poświęcenie kościoła...);
- d) ze względu na treść (maryjne, patriotyczne, pasyjne...);
- e) ze względu na rodzaj komunikacji retorycznej (wygłaszane językiem komunikacji bezpośredniej, do słuchaczy obecnych *in visu*; lub językiem komunikacji medialnej, za pośrednictwem radia, telewizji, Internetu...);
- f) ze względu na seryjność (cykliczność), czyli występowanie w ciągu tworzących pewną całość jednostek (nowennowe, rekolekcje, misje parafialne)⁶.

2. Przepowiadanie słowa Bożego w celebracji sakramentów

Zrozumienie istoty sakramentów jest bardzo ważne dla poprawnego przepowiadania słowa Bożego. Amerykański redemptorysta James A. Wallace, mówiąc o teologicznym sensie obrzędów sakramentalnych, wskazuje na cztery główne aspekty:

- a) „w sakramencie fizycznie doświadczamy Bożej miłości”;
- b) sakrament jest przemieniającym spotkaniem Kościoła ze Zbawicielem;
- c) sakrament jest „wydarzeniem językowym”;
- d) sakrament jest aktem uwielbienia Boga.

Ad. a) Obrzędy sakramentalne umożliwiają kontakt fizyczny na wiele sposobów. W każdym sakramencie następuje kontakt ze stworzeniem, czy to poprzez wodę, oleje, czy chleb i wino, czy stułę, świecę paschalną, żałobną szatę, czy poprzez gesty błogosławieństwa, nakładania rąk, pochyleń głów, znaczenia kogoś znakiem krzyża, namaszczenia ciała olejem, poprzez spożywanie

⁶ G. Siwek, *Rekolekcje wczoraj i dziś*, Kraków 2011, s. 10–11.

Ciała i Krwi Pańskiej, wreszcie poprzez przyjmowanie określonej postawy ciała, jak leżenie krzyżem, klęczenie, siedzenie czy stanie. Sakramenty wymagają fizycznej obecności (człowieka i rzeczy). Doświadczanie sakramentu to doświadczenie Boga objawionego w Chrystusie, który przychodzi z uzdrawiającą i odkupieńczą miłością, ponownie dotykając przyprowadzonych do siebie, a oni odpowiadają gestem, słowem, pieśnią czy milczeniem.

Według nauki Soboru Trydenckiego, sakrament udziela łaski, którą oznacza. „Sakramenty są – jak wskazuje konstytucja o liturgii Soboru Watykańskiego II – znakiem działania łaski, ponieważ poprzez ten znak osoba go przyjmująca jest świadoma zawartej w nim ukrytej rzeczywistości”⁷. Sakramenty ustanowione są dla podtrzymania życia chrześcijańskiego (KL, nr 59), służą uświęceniu człowieka i ku chwale Boga (KL, nr 61). O takim wymiarze powinien wiedzieć kaznodzieja, aby w homilii zachęcić wspólnotę do wejścia w tę fizyczną rzeczywistość Bożej obecności⁸.

Ad. b) Wspólnota Kościoła, celebrując obrzędy sakramentów, doświadcza zbawczej obecności zmartwychwstałego Chrystusa, który „jest zawsze obecny w swoim Kościele, szczególnie w czynnościach liturgicznych” (KL, nr 7). Czynności te niosą ze sobą przemieniającą moc: „liturgia sakramentów i sakramentaliów sprawia, że prawie każde wydarzenie życia odpowiednio usposobionych wiernych zostaje uświęcone przez łaskę, wypływającą z paschalnego misterium Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa, z którego czerpią swoją moc wszystkie sakramenty i sakramentalia” (KL, nr 61).

Świadomość zbawczej mocy sakramentów ustrzeże przed redukowaniem ich do samego wykonywania określonych rytów. Należy mieć na uwadze, że dany obrzęd odnosi się do konkretnego ludzkiego doświadczenia: nawrócenia, poczęcia nowego życia, popełnienia grzechu, ciężkiej choroby, smutku po stracie najbliższej osoby. Sakrament, za pomocą danego obrzędu, ma zatem pomóc wspólnocie zrozumieć (i przeżyć), że każde doświadczenie jej życia przeniknięte jest wydarzeniem misterium paschalnego. Aby przemieniająca moc sakramentu była skuteczna i dotykała życia, wspólnota powinna zatem sprawować go w sposób jak najbardziej świadomy (z pełnym zrozumieniem tego, do czego dany obrzęd się odnosi i w jaki sposób dotyczy życia poza liturgią).

W przemieniającej mocy sakramentalnego rytu uczestniczy także homilia, która pozwala zebrany uświadomić sobie fakt zbawczej obecności Chrystusa

⁷ P.E. Flink, *Sacramental Theology after Vatican II*, w: *New Dictionary of Sacramental Theology*, Collegeville 1990, s. 1110.

⁸ J.A. Wallace, *Przepowiadanie obrzędowe*, „Przegląd Homiletyczny” 9 (2005), s. 57–58.

i odpowiedzieć na nią. W ten sposób poprzez głoszone słowo doprowadza się do spotkania człowieka ze zmartwychwstałym, zbawiającym Panem⁹.

Ad. c) Język liturgiczny odkrywa coś głębszego niż tylko doktrynę. Ma on na celu odsłonięcie tajemnicy zbawczego misterium. Mowa liturgiczna i obecne w obrzędach komunikaty niewerbalne łączą się w liturgii, aby wspólnie służyć tajemnicy Boskości. Językowy aspekt sprawowania rytów sakramentalnych podkreśla fundamentalne znaczenie słowa Bożego. „Obrzęd sakramentalny składa się ze słów skierowanych do określonej wspólnoty wiernych w imieniu Chrystusa i ze słów wypowiedzianych przez wspólnotę w imieniu Chrystusa. Zawsze jednak jest to – to samo – użyte na różne sposoby Słowo. Językowy charakter sakramentu chrześcijańskiego polega na jego oparciu na słowie Bożym przez twórcze świadectwo Ducha Świętego, obecne w danym czasie i miejscu. Za każdym razem formuje na nowo, tworząc ciało, które wspólnym uczestnictwem w Boskiej komunii Ojca, Słowa i Ducha daje świadectwo działania łaski Bożej w świecie”¹⁰. Przepowiadanie słowa Bożego pełni zasadniczą funkcję w łączeniu anamnezy (przypomnieniu wydarzeń zbawczych) i *mimesis* (uświadomienie wspólnotcie, że jest Ciałem Chrystusa ukształtowanym przez Ducha Świętego oraz do uczestnictwa w misterium „tu i teraz”) oraz dostarcza motywacji do dalszego życia zgodnie ze sprawowanym misterium konkretnego obrzędu¹¹.

Ad. d) Jednym z celów liturgii jest oddawanie czci Bogu. Sprawowanie sakramentów jest nieustannym dziękczynieniem Mu za wielkie dzieła dokonane dla nas w Chrystusie. Ten akt uwielbienia wprowadza nas w wymiar transcendentny: „Ziemska liturgia daje nam przedsmak uczestnictwa w liturgii niebiańskiej sprawowanej w świętym mieście, Jeruzalem, do którego pielgrzymujemy, gdzie Chrystus zasiada po prawicy Boga jako sługa świątyni i prawdziwego przybytku” (KL, nr 8). Kaznodzieja w czasie sprawowania sakramentów powinien w homilii wzbudzić u słuchaczy miłość do Chrystusa oraz podprowadzić do uwielbienia Boga w liturgii i życiu słuchaczy.

⁹ Tamże, s. 58–59.

¹⁰ D.N. Power, *Sacrament. The Language of God's Giving*, New York 1999, s. 87.

¹¹ J.A. Wallace, *Przepowiadanie obrzędowe*, dz. cyt., s. 60.

3. Homilie obrzędowe

W życiu ludzi mają miejsce ważne wydarzenia, które pełnego znaczenia nabierają dopiero w świetle wiary i dlatego stają się treścią celebracji liturgicznej. Zalicza się do nich narodziny dziecka, zawarcie związku małżeńskiego i śmierć bliskiej osoby. Słowo Boże głoszone w czasie sprawowania liturgii przy tego rodzaju okazjach odgrywa istotną rolę. W czasie jego proklamacji kaznodzieja zabiera głos, by odsłonić przed słuchaczami głębię dziejących się wydarzeń i wskazać im drogę do spotkania z Bogiem, który jest początkiem, sensem i celem wszystkiego, co istnieje. Zadaniem głoszącego jest wówczas nie tyle pouczyć w homilii uczestników liturgii o istocie sprawowanego obrzędu, ile wprowadzić ich w tajemnicę, którą jest ich własne życie przeżywane w horyzoncie Bożej miłości¹².

3.1. Cechy homilii obrzędowej

James A. Wallace w książce *Preaching to the Hungres of the Heart. The Homily on the Feats and the Rites*¹³ przedstawia cechy homilii obrzędowej. Powinna ona być: egzystencjalna, biblijna, chrystocentryczna, mistagogiczna, eklezjalna, personalna, eschatologiczna, ewangelizacyjna.

a) **Egzystencjalna:** w odniesieniu do życia słuchacza bazując na doświadczeniu, jakiego dotyczy ta okoliczność. Homilista powinien dobrze poznać ten kazus – w odniesieniu do konkretnych osób, których dotyczy. Następnie ma „naświetlić” ich sytuację życiową – nazwać po imieniu ich doświadczenie. Do poznania potrzebne jest spotkanie, np. w kancelarii parafialnej. Często pojawia się pod adresem duchownych zarzut o anonimowości i bezduszości homilii, która jest wyrazem rutyny (depersonalizacja). Kaznodzieja powinien rozważyć i wziąć do serca słowa pewnego doświadczonego kapłana: „Jeśli będziesz uważny i życzliwy dla ludzi w czasie wydarzeń (np. pogrzeb), nigdy ci tego nie zapomną; jeśli nie będziesz, nigdy ci nie wybaczą”. Liczy się empatia, szczerłość w nazywaniu rzeczywistości (wypadek, śmierć dziecka, itp.). Wallace puentuje: „Chociaż my kapłani przyzwyczajamy się do tych wydarzeń, a zwłaszcza do celebrowanych obrzędów, rytuały mogą wyrzucić ogromny wpływ na osoby, których dotyczą bezpośrednio, gdyż dotyczą one najgłębszych ludzkich przeżyć. Nasza posługa polega na odnajdywaniu właściwych słów opisujących dane przeżycie i towarzyszące mu odczucia, a czerpać powinniśmy od samych

¹² R. Hajduk, *Posłani głosić Dobrą Nowinę*, Kraków 2007, s. 319. Przykład homilii obrzędowych: A. Zwoliński, *Homilie obrzędowe. Chrzest – Ślub – Pogrzeb*, Kraków 2017.

¹³ J.A. Wallace, *Preaching to the Hungres of the Heart. The Homily on the Feats and the Rites*, Collegeville, Minnesota 2002, s. 81–94.

ludzi. Ich wymowność prosto z serca może mieć większą moc niż sterty wierszy, anegdot i cytatów z literatury, które są przez nas księży pieczołowicie kolekcjonowane¹⁴.

b) **Biblijna:** główne źródło homilii powinny stanowić czytania biblijne i teksty liturgiczne. Słowo Boże ma przenikać sytuację życiową konkretnych ludzi w celebracji konkretnego sakramentu. Kapłan powinien przywoływać obrazy tekstów i rytuałów oraz wybierać „główny obraz” na daną okazję. Wówczas wprowadza zebranych w samo centrum celebrowanej tajemnicy, perykopa staje się żywa (aspekt ludzki), a Bóg działa w pełni (świadomość transcendentnej obecności Chrystusa działającego w sakramencie). Takie sytuacje to *kairos* działania Bożego. W tym zlanu się Biblii z życiem kaznodzieja daje pewne wskazówki (w księgach obrzędowych znajdziemy treść teologiczną sprawowanego sakramentu). „Obecność kapłana w czasie obrzędu sakramentu i wykorzystanie tekstów biblijnych prowadzi bezpośrednio do zjednoczenia wiernych z Pismem św., co oczywiście oznacza zjednoczenie z Chrystusem¹⁵”.

c) **Chrystocentryczna:** spotkanie ze zbawczym misterium Chrystusa stanowi centrum sakramentalnej celebracji. Osią homilii ma być ukazanie żyjącego, zmartwychwstałego Chrystusa. To On jest obecny pośród wspólnoty, On jest głównym działającym. Sakramenty unaoczniają, że odkupienie dokonane przez Chrystusa z całą swoją mocą zwraca się do człowieka. Sakramenty mają w sobie coś z Objawienia. Te gesty mają się zindywidualizować w każdym człowieku. Ten akcent powinien być najmocniejszy w homilii obrzędowej. Jeżeli nie ma pełni wiary, nie ma pełni łaski sakramentalnej. Podstawą łaski sakramentalnej jest łaska Ducha Świętego (KKK, nr 1129). Sakramenty są wzywaniem Go nad całym życiem chrześcijańskim (epikleza życia). „Kluczowe pytanie – pisze Wallace – jakie powinien sobie zadać kaznodzieja, przygotowując homilię obrzędową, brzmi: W jaki sposób twoje słowa świadczą o obecności Chrystusa w sakramencie? Jak sprawisz, że Chrystus będzie w tym czasie przemawiał do tej wspólnoty wiernych? Nie wystarczy odczytać historię, która umiejscawia Jezusa w przeszłości. Nie wystarczy również wystosować wskazówki odnośnie do istoty i działania sakramentu czy wymienić obowiązki osób przyjmujących dany sakrament. Aby sakrament stał się fizycznym doświadczeniem Bożej miłości, aby prowadził do spotkania ukrzyżowanego i zmartwychwstałego Jezusa, aby pomagał zrozumieć, że już w danym momencie jesteśmy częścią wiecznego królestwa Bożego, zebrani wierni powinni doświadczyć prawdziwej obecności Chrystusa; Chrystusa, którego Ewangelieści

¹⁴ Tenże, *Przepowiadanie obrzędowe*, dz. cyt., s. 65.

¹⁵ Tamże, s. 67.

i inni autorzy Nowego Testamentu opisali w swoich obrazowych opowieściach, który objawia się w gestach, czynach, a przede wszystkim w słowach używanych w obrzędzie sakramentu, głównie w homilii¹⁶.

d) **Mistagogiczna**: homilia ma wzbudzić pragnienie łaski szczegółowej (por. KK, nr 11); staje się obudową świadomości, aby w ten sposób pokazać znaczenie znaku (dar danego sakramentu). Należy dostrzec wymiar działającego Chrystusa „tu i teraz”. Sakramenty są częścią kultu Boga w Trójcy Jedynego. Należy mieć wrażliwość na moment uwielbienia Boga w liturgii. Homilia ma pomóc w wejściu w dany obrzęd. Nie ma być typowym wyjaśnieniem symboli; chodzi raczej o ukazanie znaków i ich związków ze słowem tekstu świętego i życiem słuchaczy. Trzeba uważać, aby ten obrzęd nie zredukował się do magicznego.

e) **Eklezjalna**: sakramenty zmierzają do budowania Kościoła i pomnażania siły danej wspólnoty. Ryty nie koncentrują się wyłącznie na osobie czy osobach przyjmujących sakramenty. Homilista poprzez głoszone słowo powinien przyczyniać się do wzrostu całego ludu Bożego oraz jego pełnego, aktywnego i świadomego udziału w obrzędzie sakramentu. Jeżeli kaznodzieja zwraca się tylko do osób wyłącznie zainteresowanych (rodziców i chrześniych chrzczonego dziecka, pary przyszłych małżonków, namaszczanego chorego, najbliższej rodziny zmarłego), zapomina o większej wspólnocie wiernych. Nie oznacza to, iż tych pierwszych należy całkowicie pominąć. Jednakże homilia w rytach sakramentalnych ma pomóc wspólnocie wiernych przechodzić od słuchania słowa Bożego do celebrowania obrzędu sakramentu, przybliżać do celebrowanej tajemnicy także osoby niezwiązane bezpośrednio z danym wydarzeniem.

f) **Personalna (indywidualna)**: powinna zaistnieć osobowa relacja między kaznodzieją a uczestnikami liturgii. Przepowiadaniu w czasie obrzędu namaszczenia chorych czy sakramentu pokuty z pewnością nie będzie towarzyszył taki sam osobisty akcent jak przy ślubie narzeczonych czy przy chrzcie ich pierwszego dziecka. Do każdej z tych okazji można jednak podejść w sposób personalny. W homilii ma wybrzmieć partnerskie podejście, jakby kaznodzieja z nimi rozmawiał; ma być naznaczona bliskością. Sprzyjają temu okoliczności celebracji. Indywidualność sprawia, że przekaz staje się bardziej skuteczny. Trzeba tu zapomnieć o patosie i fałszywej uczuciowości, bardziej skłonić się ku uczuciowości i empatii.

g) **Eschatologiczna**: zbawienie przechowane w znakach ma jeszcze charakter zaczątkowy. Sakramenty są zapowiedzią końca; uczestnictwo we Mszy św. podtrzymuje eschatyczną, adwentową orientację całego życia chrześcija-

¹⁶ Tamże, s. 68.

nina, który spotyka się z Chrystusem przychodzącym i wielorako obecnym w celebracji (por. Mt 18, 20; 1 Kor 16, 22: „*Marana tha* – Nasz Pan przychodzi”), a zarazem ciągle oczekuje na Jego przyjście w chwale i na udział w Jego pełni (por. drugą możliwość odczytania aklamacji z 1 Kor 16, 22: „*Marana tha: Przyjdź, Panie nasz*”; Ap 22, 20; Ef 4, 13: „*aż dojdziemy wszyscy razem do (...) człowieka doskonałego, do miary wielkości według Pełni Chrystusa*”)¹⁷.

h) **Ewangelizacyjna**: sakramenty zakładają wiarę, ale również ją umacniają (KL, nr 59). Dotyczy to zatem wierzących. Jednocześnie, trzeba to podkreślić, uczestnikami celebracji obrzędowych często są osoby spoza Kościoła. Liturgia słowa ma przybliżyć do celebrowanej tajemnicy także osoby niezwiązane bezpośrednio z danym wydarzeniem. We wstępach kilku obrzędów sugeruje się celebransom, by brali pod uwagę wszystkich obecnych, także tych, którzy słuchają Ewangelii tylko przy takich specjalnych okazjach (nie są katolikami lub nie praktykują). Głoszenie słowa Bożego zbliża się wtedy do ewangelizacji. Wprawdzie ewangelizacja nie jest podstawowym celem homilii, warto jednak pamiętać, iż głoszone słowo powinno być skierowane do wszystkich obecnych. Relacja kaznodziei ze słuchaczami spoza Kościoła jest okazją do zmiany tej sytuacji (można np. skrócić dystans poprzez humor i autoironię).

Należy pamiętać, że homilia to nie piknik ani scena, na której możemy sprawdzać swój komediowy talent.

3.2. Rodzaje homilii obrzędowej:

historiozbawcza, teologiczno-tematyczna i teologiczno-parenetyczna

Stół słowa, przeznaczony do sprawowania sakramentów i sakramentaliów, został obficie zastawiony (por. KL, nr 52). Każdy rytuał zawiera po kilkadziesiąt czytań, które kaznodzieja dostosowuje do potrzeb własnych i słuchaczy. Zwykle sam wybiera teksty czytań, czyniąc to z myślą o uczestnikach liturgii. Wskazane byłoby jednak, aby do wyboru w pewnym stopniu dopuścić uczestników liturgii, np. osoby przyjmujące dany sakrament, kogoś z rodziny itp. Mogą oni to uczynić np. w czasie przygotowania do chrztu, ślubu, pogrzebu bliskiej osoby. Kaznodzieja powinien pouczyć świeckich, dlaczego i według jakich zasad mogą wybierać czytania – i trzymać się wybranych tekstów w czasie przygotowywania i wygłaszania homilii. Głosiciel słowa Bożego w doborze czytań powinien kierować się następującymi trzema celami:

- a) teologicznym (zadbamy o lepsze zrozumienie tajemnicy sprawowanego obrzędu);

¹⁷ S. Czerwik, *Katecheza mistagogiczna a celebracja sakramentu chrztu*, „Przegląd Homiletyczny” 9 (2005), s. 103.

- b) duszpasterskim (zatroszczymy się o pożytek duchowy uczestników, ożywienie ich wiary);
- c) parenetycznym (zachęcimy uczestników liturgii do wykonywania przyjętych zobowiązań moralnych).

W wyborze i łączeniu czytań pomocna jest znajomość trzech rodzajów harmonizacji: historiozbawczej, teologiczno-tematycznej, teologiczno-parenetycznej.

a) Harmonizacja historiozbawcza

Perspektywę historii zbawienia lepiej uwydatnimy za pomocą trzech lub przynajmniej dwóch czytań na zasadzie: zapowiedź – realizacja w Chrystusie. Pierwsze czytanie bierzemy ze Starego Testamentu, drugie z pism Nowego Testamentu oraz odpowiednią Ewangelię. Można jednak ograniczyć się do dwóch czytań, czyli jednego ze Starego Testamentu oraz Ewangelii. Przykładowo przy udzielaniu sakramentu chrztu będą to np. trzy czytania:

I czytanie: Wj 17, 3–7; woda wypływająca ze skały

II czytanie: 1 Kor 12, 12–13; „Wszyscy też zostaliście napojeni jednym duchem”

Ewangelia: J 7, 37b–39; „Jeśli ktoś jest spragniony (...) niech przyjdzie do Mnie i pije”

albo dwa czytania:

I czytanie: Ez 36, 24–28; o nowym Duchu, który uzdolni do życia według przykazań

Ewangelia: Mk 12, 28b–34a albo Mt 22, 35–40; przykazanie miłości

b) Harmonizacja teologiczno-tematyczna

Stosując tę harmonizację tekstów biblijnych, kładziemy nacisk na teologiczną treść danego sakramentu. Czytania zestawiamy w taki sposób, aby ukazywały jeden aspekt teologiczny sakramentu, wzajemnie się dopełniały lub wyjaśniały. Wymaga to znajomości centralnych tematów teologicznych sprawowanego sakramentu. Przykładowo przy udzielaniu sakramentu chrztu ważną rolę odgrywa symbolika wody, oznaczająca oczyszczenie i nawrócenie. Kierując się tym tematem, można Ewangelię zharmonizować z tekstami mówiącymi o wodzie:

I czytania: Wj 17, 3–7; Ez 47, 1–9.12; 1 Kor 12, 12–13

Ewangelia: J 7, 37b–39a

c) Harmonizacja teologiczno-parenetyczna

Wśród czytań biblijnych związanych z liturgią sakramentów są również takie, które mają wydzźwięk moralny, uwydatniają konsekwencje egzystencjal-

ne wynikające z udziału w misterium zbawczym. Podobnie w homilii, obok tematów ściśle doktrynalnych należy poruszać tematy moralne, wskazywać na obowiązki chrześcijańskie i zastosowania życiowe. W czytaniach biblijnych nie spotyka się jednak pouczeń wyłącznie dogmatycznych albo wyłącznie moralnych, są one ze sobą powiązane, a wnioski moralne wypływają z głębokiej teologii. Widać to w tekstach św. Pawła i św. Jana. Kierując się tą zasadą, można zestawić ze sobą następujące teksty: Rz 6, 3–5 mówiący o chrzcie jako o zanurzeniu w śmierci Chrystusa (aspekt doktrynalny) i Mk 12, 28b–34a, mówiący o miłości (aspekt parenetyczny).

Wyjaśniając teksty biblijne w homilii, trzeba łączyć głęboką teologię z odpowiednią parenezą, wystrzegać się abstrakcji i moralizowania. Dlatego wskazane jest, aby jedno z czytań miało charakter bardziej doktrynalny, a drugie bardziej praktyczny, egzystencjalny; pierwsze pomoże naświetlić aspekt teologiczny sakramentu, drugie ułatwi wyciągnięcie wniosków moralnych. W ten sposób doktryna i pareneza będą miały mocną podbudowę biblijną. Nikłe zrozumienie sakramentów oraz ich mały wpływ na życie chrześcijańskie domagają się, aby zwrócić szczególną uwagę na homilię teologiczno-parenetyczną. W ten sposób ostatnia zasada harmonizacji w praktyce duszpasterskiej może być na pierwszym miejscu¹⁸.

Opierając się na powyższych założeniach, można mówić o trzech rodzajach homilii obrzędowej: historiozbawczej, teologiczno-tematycznej i teologiczno-parenetycznej. Teksty biblijne są bowiem podstawowym źródłem homilii liturgicznej, dlatego należy je tak dobierać, wyjaśniać i aktualizować, aby ich orędzie uwydatniało znaczenie sprawowanych obrzędów¹⁹.

3.3. Kompozycja homilii obrzędowej

Zadania posługi słowa związanej ze sprawowaniem sakramentów można ująć w trzy zasadnicze punkty, które wyznaczą logiczną kompozycję homilii (model egzystencjalno-dialogiczny [homilia polska])²⁰.

a) Doświadczenie życiowe – homilista nawiązuje do sytuacji egzystencjalnej słuchaczy; homilia obrzędowa wiąże się z głębokimi przeżyciami uczestników liturgii (np. narodziny, dojrzewanie, miłość i małżeństwo, choroba i cier-

¹⁸ J. Kudasiewicz, *Liturgia słowa Bożego w odnowionym obrzędzie chrztu*, w: *Sakrament chrztu. Liturgia, teologia, Pismo Święte*, red. A. Skowronek, Katowice 1973, s. 215. Zob. tenże, *Biblijna teologia chrztu w świetle czytań nowego obrzędu*, w: *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*, red. J. Kudasiewicz, Warszawa 1981, s. 40–42.

¹⁹ J. Twardy, *Jak w seminariach duchownych przygotowywać do głoszenia homilii obrzędowej*, „Przegląd Homiletyczny” 9 (2005), s. 48–49.

²⁰ A. Makowski, *Struktury przepowiadania. Jak głosić homilię?*, Tuchów 2019, s. 106–112.

pienie oraz śmierć). Te przeżycia i doświadczenia stwarzają charakterystyczną, często niepowtarzalną atmosferę i głęboko zapisują się w psychice człowieka. Nawiązując do nich, można skuteczniej aktualizować słowo Boże.

b) „To mówi Pan” (kerygmat tekstów Pisma Świętego) – dokonawszy odpowiedniego doboru czytań, trzeba starannie przybliżyć ich orędzie jako słowo miłującego Boga skierowane do uczestników liturgii. Można użyć takich sformułowań: „W tym dniu szczególnym i pamiętnym Bóg tak do was mówi (...) kieruje do was pełne miłości słowa (...) zapamiętajmy sobie ten wybrany tekst [zacytować]”. Jeżeli dobrze przybliżymy słowo Boże, to cała uroczystość w świątyni i poza nią nabierze głębokiego znaczenia sakralnego.

c) Życie chrześcijańskie (uświadomienie słuchaczom zobowiązań płynących z przyjęcia sakramentu) – w tej części homilii jest miejsce na zachętę do ochotnego wykonywania przyjętych na siebie obowiązków (pareneza), konkretne wskazania życiowe i rady. Homilista powinien odwoływać się do wzorów życia chrześcijańskiego. Powinien również przypominać, że obecny w liturgii Chrystus daje światło i moc do pełnienia podjętych obowiązków. Wskazania moralne należy kierować do wszystkich uczestników liturgii, zarówno do tych, którzy przyjmują sakrament, jak i do tych, którzy już pewien czas nim żyją (jedni i drudzy zobowiązani są do wypełniania np. złożonej przysięgi małżeńskiej).

W każdej homilii, także obrzędowej, powinien się znaleźć element mistagogiczny (doprowadzanie do głębszego zrozumienia sprawowanego misterium) – należy dobrze wykorzystać i przybliżyć słuchaczom sprawowany obrzęd liturgiczny. Homilista winien nawiązać do słów, gestów, symboli i czynności liturgicznych. Odpowiednie wyjaśnienia i aktualizujące nawiązania do sprawowanych obrzędów przyczynią się do głębszego udziału wiernych w liturgii. Ucząc wiernych świadomego i modlitewnego przeżywania sprawowanego misterium, pomagamy im zarazem owocnie czerpać ze źródła łask Bożych.

Jeżeli homilia obrzędowa zbudowana będzie według innego schematu, to również musi w niej nastąpić konfrontacja problemów egzystencjalnych słuchaczy ze słowem Bożym, które naświetla życie człowieka na każdym jego etapie. Kaznodzieja zawsze powinien wskazywać słuchaczom na konsekwencje moralne wynikające ze słowa Bożego i udziału w misterium zbawczym, w którym Chrystus działa mocą Ducha Świętego i udziela łask potrzebnych do realizacji tych zadań. Można też zbudować homilię obrzędową według modelu czterech stopni aktualizującego *hodie* autorstwa Jana Twardego. Homilia wówczas zaczyna się od:

- a) nawiązania do szczególnej, często jednorazowej i niepowtarzalnej sytuacji egzystencjalnej słuchaczy, np. chrzest, ślub, choroba, pogrzeb (*hodie* egzystencjalne);
- b) poprzez wyjaśnienie i uwydatnienie orędzia tekstów biblijnych, wybranych i dostosowanych do okoliczności (*hodie* biblijne – Pan mówi...);
- c) aby doprowadzić uczestników do głębszego zrozumienia i przeżywania sprawowanego misterium (*hodie* liturgiczne – mistagogia);
- d) oraz uświadomić im poważne i aktualne zobowiązania, które wynikają z przyjęcia konkretnego sakramentu (*hodie* chrześcijańskiego życia)²¹.

Zakończenie

Bardzo ważne miejsce w duszpasterskiej posłudze Kościoła zajmuje celebrowanie sakramentów. Mają one charakter spotkania człowieka z objawiającym się Bogiem dzięki pośrednictwu Kościoła. Pierwszym warunkiem tego spotkania jest wiara człowieka. Im lepiej jest dysponowany duchowo, tym bardziej i skuteczniej tę łaskę otrzymuje (por. KL, nr 61). Dlatego obecnie mocno podkreśla się konieczność przygotowania do sakramentów i łączy je z liturgią słowa Bożego. W ten sposób chroni się udzielanie sakramentu przed niebezpieczeństwem zwykłego rytualizmu. Ważne miejsce zajmuje również posługa słowa Bożego. W odnowionych obrzędach w celebrowaniu sakramentów i sakramentaliów stół słowa Bożego został obficie zastawiony. Każdy rytuał zawiera po kilkadziesiąt czytań. Kaznodzieja ma do wyboru wiele tekstów biblijnych i szerokie perspektywy ich harmonizacji: historiozbowczej, teologiczno-tematycznej i parenetycznej.

O znaczeniu homilii obrzędowej nauczał św. Jan Paweł II. W adhortacji apostolskiej o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae* podkreślał: „homilia (...) powinna być głoszona podczas każdej Eucharystii w niedziele i święta obowiązkowo, a także przy udzielaniu chrztu, w obrzędach pokuty, małżeństwa i pogrzebu”²². O obowiązku głoszenia homilii podczas celebrowania sakramentów i sakramentaliów w czasie Mszy św. przypominają biskupi polscy²³ oraz dokument Stolicy Apostolskiej *Dyrektorium homiletyczne*²⁴.

²¹ Tamże, s. 128–133.

²² Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae*, Rzym 1996, nr 48.

²³ Wskazania te zostały przyjęte podczas 377. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski, które odbyło się w Lublinie w dniach 13–14 października 2017 r., na podstawie Uchwały nr 23/377/2017 z dnia 14 października 2017 r. Zob. *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski dotyczące homilii mszalne*, <https://tinyurl.com/yyl65tdq> (dostęp: 4 listopada 2017), nr 2.

²⁴ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, Poznań 2016, nr 154–156.

Bibliografia

- Czerwik S., *Katecheza mistagogiczna a celebracja sakramentu chrztu*, „Przegląd Homiletyczny” 9 (2005), s. 91–105.
- Dulles A., *Models of the Church*, New York 2002.
- Flink P.E., *Sacramental Theology after Vatican II*, w: *New Dictionary of Sacramental Theology*, Collegeville 1990.
- Hajduk R., *Posłani głosić Dobrą Nowinę*, Kraków 2007.
- Hajduk R., *Współczesne typy przepowiadania słowa Bożego*, Olsztyn 2019.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach Catechesi tradendae*, Rzym 1996.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, Poznań 2016.
- Kudasiewicz J., *Biblijna teologia chrztu w świetle czytań nowego obrzędu*, w: *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*, red. J. Kudasiewicz, Warszawa 1981, s. 17–42.
- Kudasiewicz J., *Liturgia słowa Bożego w odnowionym obrzędzie chrztu*, w: *Sakrament chrztu. Liturgia, teologia, Pismo Święte*, red. A. Skowronek, Katowice 1973, s. 207–215.
- Lewek A., *Podstawy teologiczne posłannictwa kaznodziei*, w: *Sługa słowa*, red. W. Przyczyzna, Kraków 1997, s. 15–22.
- Lewek A., *Współczesna odnowa kaznodziejstwa*, t. 2, Warszawa 1980.
- Makowski A., *Struktury przepowiadania. Jak głosić homilię?*, Tuchów 2019.
- Power D.N., *Sacrament. The Language of God's Giving*, New York 1999.
- Siwek G., *Rekolekcje wczoraj i dziś*, Kraków 2011.
- Szeffczyk L., *Pismo Święte Słowem Boga*, tłum. L. Balter, „Communio” 125 (2001), nr 5, s. 49–63.
- Twardy J., *Jak w seminariach duchownych przygotowywać do głoszenia homilii obrzędowej*, „Przegląd Homiletyczny” 9 (2005), s. 41–54.
- Wallace J.A., *Preaching to the Hungres of the Heart. The Homily on the Feats and the Rites*, Collegeville, Minnesota 2002.
- Wallace J.A., *Przepowiadanie obrzędowe*, „Przegląd Homiletyczny” 9 (2005), s. 57–75.
- Wskazania Konferencji Episkopatu Polski dotyczące homilii mszalne*, <https://tinyurl.com/yyl65tdq> (dostęp: 4 listopada 2017).
- Zwoliński A., *Homilie obrzędowe. Chrzest – Ślub – Pogrzeb*, Kraków 2017.

Streszczenie

Głoszenie homilii obrzędowych w duszpasterskiej posłudze Kościoła

Ważne miejsce w duszpasterskiej posłudze Kościoła zajmuje przepowiadanie obrzędowe. Homilia powinna być głoszona podczas każdej Eucharystii w niedziele i święta obowiązkowe, a także przy udzielaniu chrztu, w obrzędach pokuty, małżeństwa i pogrzebu, o czym przypominają dokumenty Kościoła. W odnowionych obrzędach w celebracji sakramentów i sakramentaliów stół słowa Bożego został obficie zastawiony. Każdy rytuał zawiera po kilkadziesiąt czytań. Kaznodzieja ma do wyboru wiele tekstów biblijnych i szerokie perspektywy ich harmonizacji. W artykule zostały omówione cechy, jakimi powinna się odznaczać współczesna homilia obrzędowa, jej rodzaje oraz kompozycja.

Summary

Proclamation of ritual homilies in the pastoral service of the Church

Ritual preaching plays an important role in the Church's pastoral service. The homily should be preached at every Eucharist on Sundays and obligatory holidays, as well as at baptism, penance, marriage and funeral rites, as recalled in the documents of the Church. In the renewed rites in the celebration of the sacraments and sacramentals, the table of the word of God was plentiful. Each ritual contains several dozen readings. The preacher has a wide variety of biblical texts to choose from and broad prospects for harmonizing them. The article discusses the features of a modern ritual homily, its types and composition.